

MOHOS MÁRTA*

Felletár Emil (1834–1917) és tágabb családjának élethivatása, elhivatottsága

„Többet tanulni, vagy tudni, mint amennyit a szabályok, vagy a szokás megkívánna” volt a jelmondata FELLETÁR EMILnek, a magyar törvényszéki kémia megteremtőjének.

1834. június 1-jén született Tapolcán. Édesapja, az Alsó-Domború-i születésű FELLETÁR JÓZSEF (1803-1845) SCHEDEL (TOLDY) FERENCCEL együtt, 1829-ben végzett a magyar királyi tudományegyetem orvosi karán. Disszertációja címe: *Dissertatio inauguralis anatomico-physiologica de circuito sanguinis*. Budae, 1829.

A Zala megyei tiszti névtár tanúsága szerint 1838-tól 1844 novemberéig volt a megye másodfőorvosa Sümegen. Ebben a városban kezdte iskolai tanulmányait Felletár Emil. Kísérletező kedve okozhatta, hogy egy elsült fegyvertöltény szilánkjai bal szemét megvakították. Valószínűsíthető, hogy ezért vizsgázott magántanulóként 1844-ben a keszthelyi gimnáziumban. Primer írásos forrásból nem ismert, hogy hol fejezte be középiskoláit. Az édesapa korai halála után az édesanya két gyermekével Veszprémbe költözött, ahol a család orvosa, HAISZLER KÁROLY jó barátként támogatta, segítette őket.

„Hogy belőlem az lett, ami vagyok neki köszönhetem, hogy sohase felejtettem, mit tanácsképpen útra a derék Haiszler Károly adott.

... és mert hajlamom a vegyészet felé vonzott, azért nem értem be azzal a tudománnyal, melyet gyógyszerházakban sajátítottam el, hanem az egyetemen egészítettem ki tudásomat ... és midőn később különösen a törvényszéki vegytant kedveltem meg, nem értem be azzal a tudással sem, melyet a vegytan nyújtott, hanem az orvosi stúdiumot is elvégeztem, és mindezt amaz erős szuggesztív hatása alatt, melyet én gyermekkori orvosom buzdítása gyakorolt, hogy mindenben iparkodjam a legtökéletesebb lenni.” (Gyógyászat, 1912.)

Az időskori összegzés után vegyük sorra a gazdag életpálya főbb állomásait.

Egyetemi tanulmányait megelőzően a balatonfüredi „Oroszlán” patikában dolgozott gyógyszerészgyakornokként. 1857-ben került a pesti egyetem kémiai intézetébe WERTHEIM TIVADAR professzor mellé, aki a kémiának kísérleti alapon való oktatását honosította meg hazánkban. A jól felszerelt laboratórium a bécsi kormánytól két ösztöndíjat kapott, egyiket Felletár Emil (1858), aki egyúttal a m. kir. tudományegyetem vegyész-növendéke lett, a másikat THAN KÁROLY gyógyszerész-vegyész érdemelte ki. Ez utóbbi lett 1860-tól Wertheim professzor utóda, s a következő évben már tanársegédévé fogadta Felletár Emilt. A kiváló képességű 28 éves fiatal embert 1862. januárjában gyógyszerész doktorrá avatták, s Than Károly „kitűnően képesnek

* Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum, Könyvtár és Levéltár, 1013 Budapest, Apród utca 1-3.

találta a törvényszéki vegytan tanítására bemutatott szakismerete és folyékony előadási készségénél fogva”. Az egyetem egyhangúan a törvényszéki és a rendőrségi vegytan magántanárává fogadta. Tárgyát ezt megelőzően a vegytan, illetve az államorvostan keretében oktatták. Felletár tudta, hogy csak sokoldalúan képzett ember lehet ez újabb kémiai ágazat kifejlesztője és művelője, hiszen az orvos a vegyelemzések gyakorlatában nem tud kellően elmélyedni, a gyógyszerész „összevegyített porokat vegyoszt” s nekünk az igazságszolgáltatás felelősségével „hullából kell kicsalnunk a mérget”.

Az egymástól elszigetelten működő szakértők elemzéseit mint felülvéleményező hatósághoz az egyetem vegytani intézetébe küldték, ahol az orvostudorok a munkát a bölcsészeti kar vegytan tanárára bízták. Kitartó munkálkodásával, az orvosok ellenkezéseire válaszoló kemény, meggyőző érvelésű szakcikkeivel azt akarta elérni, hogy a bíróságok mellett törvényszéki vegyészszakértők működjenek. Szakterületéről, újabb eredményeiről folyamatosan tájékoztatást adott a Gyógyszerészi Hetilapban, a Gyógyászatban, melynek több, mint 50 évig volt munkatársa. Tudta, hogy a szakmai tájékozódás egyik legjelentősebb forrása a folyóiratok, így 1863-ban mint szerkesztő tulajdonos megindította a „Vegyészet és Gyógyszerészet” c. hetilapot NÉKÁM SÁNDOR orvossal együtt. Kellő számú előfizető hiányában csak 16 füzet jelenhetett meg (1863. jan. 1 - aug. 15.).

A kudarc nem törte le, ismereteit más formában tette közkinccsé. A Budapesti Gyógyszerésztudományi Társaság felhívására KÁTAI GÁBORral közösen megírta „A gyógyszerésztudományok alapvonalai” c. háromkötetes művét, mely 1867-ben jelent meg. A nagyhírű WINKLER professzor véleménye szerint a gyógyszerészek nemcsak a tudást, de hivatásuk szeretetét is megtanulhatták a szerzőtől: „...a kellő szakismeret elsajátítása után egy pillanatra se feledje el, hogy pályája választásánál arra kötelezte magát, miszerint életét a szenvedő emberiség javára fordítandja”.

Kitartóan szorgalmazta az általános egészségügy felett őrködő feladattal felruházott körzeti vegyészeti intézetek felállítását: ital- és élelmiszerhamisítás, mérgek eladására vonatkozó rendeletek betarttatása, gyógyszertárak és gyógyszerkészítményeik ellenőrzése stb. Mint írja, „irataimmal nyugtalanítani akartam az ország jó hírnevéért”. Indítványával először 29 évesen fordult a Helytartótanácsához, majd GR. FORGÁCH ANTAL udvari kancellárhoz. Konkrétan leírt esetei megdöbbenést keltettek, de az országbíró elutasító volt. A kiegyezés évében HORVÁTH BOLDIZSÁR igazságügyminiszterhez fordult, de a pénzügyminisztériumnál megrekedt az ügy, a laboratórium felállítását túl költségesnek tartották. Felletár Emil megvált az egyetemtől, s a budapesti Kereskedelmi Akadémia kémia–technológia tanára lett.

Az 1868. év fordulópontot hozott, egy országos visszhangot kiváltó bűnügyben 7 vármegye tisztifőorvosának véleménye szerint növényi eredetű mérget találtak egy elhunyt fiatalasszonyban és magzatában. Az igazságügyminiszter a hosszantartó vizsgálati szakasz után végül Felletárt mint magánvegyészt kérte vegyvizsgálatra. Ő kimutatta, hogy a fehérjék lebomlása közben képződő termékek sok tekintetben az alkaloidokhoz hasonlóak, s a növényi alkaloidokkal együtt jelentkeznek, így súlyos tévedések forrásai lehetnek. E termékek elnevezése a ptomain, vagy hullabázis, hullaméreg. SELMI olasz tudós e tárgyú megfigyelését 1873-ban terjesztette a bolognai akadémia elé, így létezésük bizonyítása Selmi nevéhez fűződik annak ellenére, hogy Felletár időben megelőzte őt. Nevezetes vizsgálata eredményeként a gyanúsítottakat, a szentesi polgármestert és a Csongrád megyei tisztifőorvost felmentették a gyilkosság vádjá alól, a fiatalasszony nehéz szülése okozta, hogy elvérzett. A legfontosabb következmény az volt, hogy belátták, rendezésre szorul a magyar törvényszéki vegyészeti ügye.

1871. áprilisában Felletárt kinevezték országos bírósági művegyésszé, volt tanára, Than Károly vegytani intézetében kapott helyet, s 12 éven át munkatárs nélkül végezte jogkövetkezménnyel járó vizsgálatait. 1883-ban valósult meg, amiért kitartóan küzdött: az I. ker. Győző u. 11-ben önálló épülethez jutott Országos Művegyészeti Intézet, majd 1897-től Országos Bírósági Vegyészeti Intézet néven, s itt már személyzetel működhetett. Felfedezései, nagy pontossággal kidolgozott

érzékeny módszerei — a higany, a régi vagy kimosott vér nyomainak kimutatására, a gyilkossági méregként gyakran használt arzén leválasztására — európai hírnevet szereztek intézetének.

Tapasztalatait és kipróbált módszereit részletes leírásokkal 1897-ben adta közre tanítványával, JAHN JÓZSEFFEL közösen írt „*A törvénytörési chemia elemei*” c. könyvében.

Nevezetes értekezésében a hamvasztást a büntető igazságszolgáltatás érdekeivel össze nem egyeztethetőnek tartotta, bírálta a halottkémi eljárást. Intézkedésre szólított a faszessz (metilalkohol) mérgező hatása miatt, 1910-ben megtiltották a faszesszel kevert italok, gyógyszerek, illatszerek készítését és forgalmazását. A szakirodalom megemlíti bor- és gyógyvízelemzéseit is.

Sokoldalúságára, színes egyéniségére, irodalmi és zenei érdeklődésére is utal a természettudományi ismeretek népszerű terjesztésére irányuló tevékenységének egy sajátos, a korra oly jellemző irodalmi stílusú kísérlete. Felelős szerkesztője volt az 1868-ban indult „*Fürdői Lapok*”-nak, mely a nagyközönségnek kívánt híradással szolgálni a gyógy- és fürdőhelyekről, azok társaséletéről, valamint a természettudományok köréből. Mindösszesen 19 szám jelent meg, Felletár 17 alkalommal írt a „*Tárca*” rovatban értekezéseket a „*hölgyek számára*”, bemutatva a szépséges élő természetet. Az általa „*igénytelen füzérkének*” nevezett, egymásra épülő vázlatokból idézek: „*ki a szabadba.. a távol hegyek kéklő köde, az alatt elterülő rétek és mezők bársonyszerű leple, melyen ezüst szalagként fut át a kígyózó patak, mindezek fölött a kék ég, s az üde, tiszta fűszeres lég.. mintegy szent borzongással reszketteti meg lényünket. A füvek életszikrája a nagy hidegben sem alszik ki.*”

„*A tudomány bilincseket rakott a vízgőzre, hogy terjedékenységi törekvését milliók javára értékesítse.*” A por a légzőszervekre káros, sajnos „*Budapest utcái öntözésével a felhők vannak megbízva*”.

Végül egy kis ízelítő saját szakterületének bemutatásából: „*nem egyszer óhajtják ismerni ama gyönyörű harc titkát, melyet a vegytani elemek gyertyák, vagy lámpáik nyugodtnak látszó lángjában egymás ellen vívnak. A vegyész ismerni tanulá e harcot. ...A gondolatot is a vegytani elemekkel összetett velő anyagának vegyi változásai szülik. A pásztorfiú furulyahangjának terjedése a csöndes éjszakákon a levegőn át terjed, csak a kősziklák, a vén kritikusok maradnak kopáran, hidegen*”.

E kiragadott sorok bizonyítják, hogy sok orvos kortársához híven ő is rajongó hevületű, szemléletes képekkel, nyelvi elemekkel dúsan díszített, sokszor andalító folyóirat-tárcákat ír, nevezetesen a természet apró szépségei iránti figyelemfelkeltés, gondolkodásra készítés céljával, hogy a titkok megfejtői lehessünk.

Felletár Emil érdemei elismeréséül több ízben részesült kormánykitüntetésben, 1896-ban a Ferenc-József Rend lovagkeresztjét kapta, negyven éves működését udvari tanácsosi címmel ismerték el.

Intézete vezetését 1913-ban adta át munkatársának, Jahn Józsefnek.

1917-ben hunyt el, kívánságára Sümegyen, szülei mellé helyezték örök nyugalomra. Édesapja síremlékét („*Dr. Felletár József, Zalamegye orvosa és táblabírája, meghalt 1845. szeptember 14.*”) az 1980-as években felszámolták, a helyére állított gúla alakú szürke márvány sírjelen csak ifj. Felletár neve szerepel.

Az igazságügyminisztérium egy évvel halála után emléktáblát helyezett el az általa vezetett intézet falán, de az épület a II. világháború során elpusztult. 1968-ban a ptomainok felfedezésének 100. évfordulóján a Magyar Igazságügyi Orvosok Társasága ünnepi közgyűlést tartott Felletár Emil emlékezetére, s egy új emléktáblát avattak. A család részéről Emil nevű unokaöccse, MÁV főtanácsos vett részt az ünnepségen.

A szülőváros, Tapolca a tó melletti sétányon emléktáblával őrzi a tudós emlékét.

Felletár Emil nem kötött házasságot, gyermeke nem volt, de unokatestvéri ágával szoros kapcsolatot tartott. Erről tanúskodik autográf levelezőlapja is, melyet SZINNYEI JÓZSEFnek írt Vingáról (1893. szept. 22.) (MTA Kézirattár). Pihenése alatt korrektúrázza a róla szóló szócikket,

sajnálkozik, hogy az idő rövidege miatt kiegészítést már nem tehet. (Itt jegyzem meg, hogy KÁTAI KATALIN kérésére ő küldte meg Szinnyeinek a magyar írók életrajzába néhai DR. KÁTAI GÁBOR szerzőtársának irodalmi munkásságát.) (MTA Kézirattár.)

Felletár Emil tágabb családja, amellyel a kapcsolatot tartotta, a következő személyekből állt.

F. BÉLA (1841-?): a gyógyszerészek zsebnaptára, évkönyvei, statisztikák segítségével megtudtam, hogy Arad (Csanád) vármegye több, mint 5000 lakost számláló településén, Új Szent Annán gyógyszerészként működtette a személyi jogú „Szent Háromság” patikát, melynek alapítási éve: 1836. (?1873-1891?) A Magyarországi Gyógyszerész Egylet erdélyi, Csanád megyei 16. járásának igazgatója (?1879-1892?) ROZSNYAY MÁTYÁS volt, mellette aligazgatóként tevékenykedett néhány évig F. Béla.

Testvérbátyja, F. NÁNDOR (1831-1935) okleveles gazdász édesapja vingai birtokán született. Vinga Aradtól kb. 20 km-re fekszik, Temesvár irányában. Ügyvédnek tanult, s a vegyes népességű Vinga utolsó magyar polgármestere volt. Öt gyermeke közül Felletár Emil emléktáblájának avatása kapcsán már említettük unokaöccsét, F. Emilt (1886-1978), aki MÁV főtanácsos volt Budapesten.

F. BÉLA ügyvéd 1918-ban a fronton kolerában halt meg, a vingai kriptában helyezték örök nyugalomra. Később derült ki, hogy a holttest hazaszállításakor csere történt, de a másik érintett családdal megegyezve nem bolygatták meg halottaikat.

F. LÓRÁNT banktisztviselő volt Budapesten.

F. JÓZSEF (1893-1972), a legfiatalabb, az orvosi hivatást választotta, a háború következtében csak 1919-ben diplomázott.

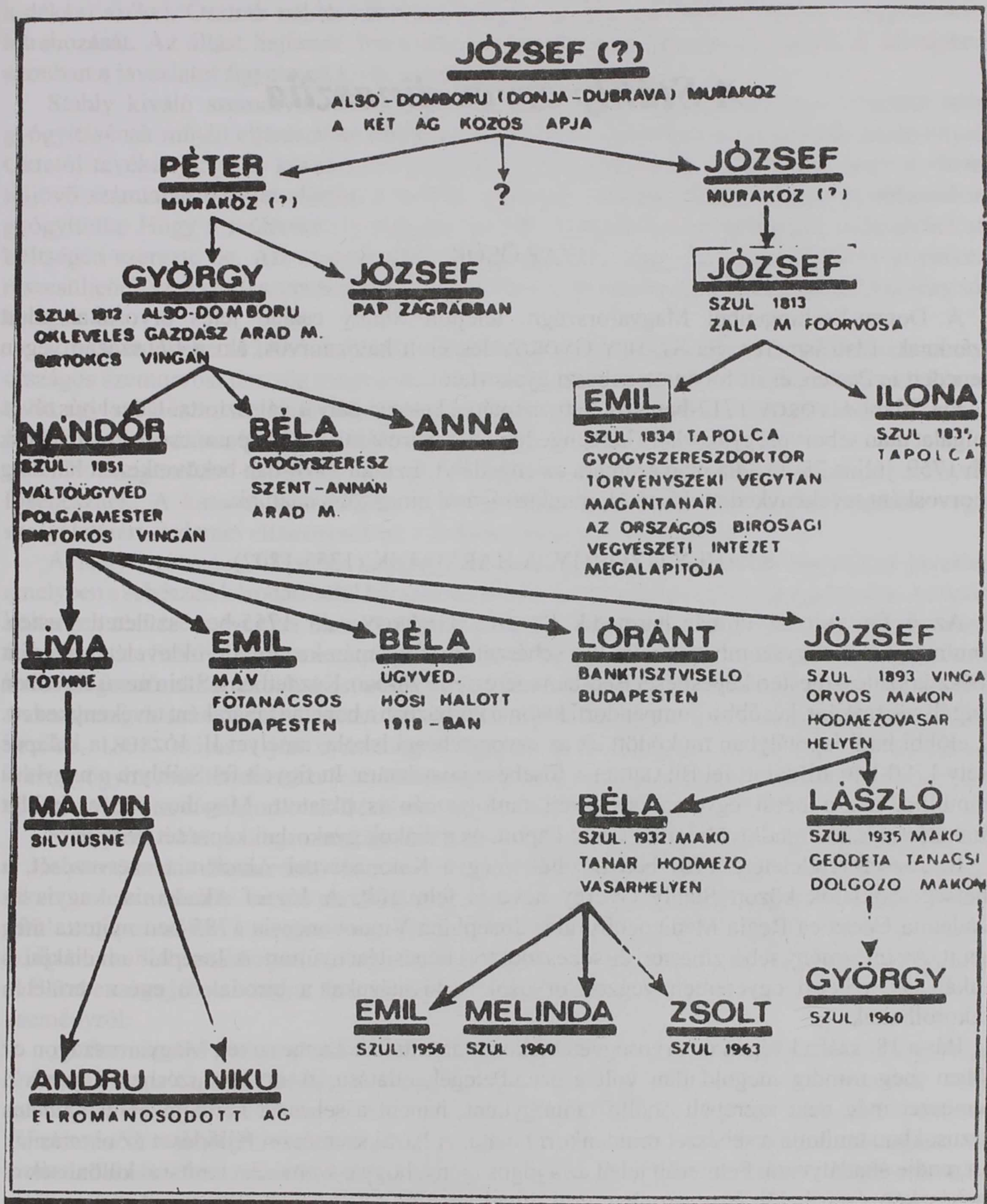
Felletár Emil rendszeresen csomagküldéssel is támogatta a nagy családot. Első gimnazistaként 1896-ban Emil nála lakott, egészen addig, amíg tifuszban megbetegedett, s ekkor anyai nagyszüleihez Nagybecskerekre került. F. József volt az, akit különös szeretettel, nevelő szándékkal támogatott, számára kosztpénzt adott. F. Nándorhoz intézett levelében így ír: „örömtől sugárzó arczczal (sic!) jött az este hozzám, direkt a rigorosumról, hol a chémiából nagy dicsérettel, kitűnő eredménnyel tette le szigorlatát Winkler professzornál”. Ő lett örököse, sírjának gondozója.

F. József mint szülész-nőgyógyász a Pázmány Péter Tudományegyetem II. sz. női klinikájának tanársegéde lett. Több dolgozata jelent meg az Orvosi Hetilapban. 1927-ben pályázat útján került a kb. 35.000 lakosú, erősen polgárosult, 8 patikával rendelkező Makóra, a Szent István Közkórházba osztályvezető főorvosnak (alapítva: 1866-ban), ahol 48 ágyas szülészeti osztályt hozott létre. A Szeged-Csanádi vasút szakorvosa, az Országos Tisztviselői Betegellátó (Betegsegélyző) Alap szakorvosa, a Szegedi Orvosi Kamara tagja.

F. LÁSZLÓ (1935 -). Személyesen beszéltem Hódmezővásárhelyen élő fiával, aki az 1967-ben megalakult Makói Földhivatal vezetője volt. Ő munka mellett geodétának tanult, mert az 1950-es években származása miatt nem vették fel az egyetemre. Elmondta, hogy édesapja a makói kórház igazgatója is volt 1944. szeptemberéig. A front közeledtére elhagyta a várost, az igazgatást átadta a belgyógyász főorvosnak, DR. DIÓSSZILÁGYI SÁMUELnek, (akinek leánya ERDEI FERENC felesége lett). Ma F. József nevét viseli a kórház. F. József katonarvosként Németországba került, ahonnan 1948. januárjában visszatért. Utódja a kórházba be sem engedte, házát elkobozták, eladták, ma is az ott működő Makói Kossuth Tsz. tartja rendben. Magánpraxisból, a rokonok támogatásából élt 1951-ig, majd egy jóakarója Hódmezővásárhelyre hívta nőgyógyásznak a szakrendelő intézetbe. A makói temető családi kriptájában temették el 1972-ben. A sírjánál nemrég tartott megemlékezést a család rehabilitációként élte meg. F. László egyetlen fia, F. GYÖRGY (1960-) jelenleg Angliában a kerekesszékes vívók szakedzője.

F. József idősebb fia, F. BÉLA (1932-1998) tanár lett, jónéhány helytörténeti, művelődéstörténeti tanulmánya, önálló könyve jelent meg. Gyermekei: F. EMIL (1956-) Szegeden kis szállodát vezet, F. MELINDA (1960-) a MATÁV zenekar hárfaművésze, F. ZSOLT (1963-) az OTP-nél közgazdász.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a család több tagja is egészségüggyel kapcsolatos hivatást választott. Felletár Emilt a tények önsúlya készleti kitartó, céltudatos munkára, alkotó és felismerő, végül sikerrel jár. A Felletár nevet viselő tágabb család tagjainak munkájukban elvárható többletet kell felmutatniuk, érezhető az ösztönző hatás, az intellektualitás igénye. A köz, az emberek szolgálatába állítható stúdiumok széles köre mutatható ki a pályaválasztásokból. De a tudás, az elsajátított tudás alkalmazása nem uralkodik a történelem fölött, a társadalmi tér sokszor behatárol. A család kapcsán igen vázlatosan áttekintett két évszázad háborús pusztításai, a Trianon miatt elszakadt vingai birtokon maradt emlékek elvesztése, fogyatkozása, a vagyonek kobzás, államosítás erősen beleszólt a kis közösség, a család életébe is. De ma is számon tartják egymást, kutatják az elődöket, őrzik a megmaradt emlékeket, él bennük az ősök összetartó ereje.

A Felletár család